

A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetében 2009 tavaszán életre hívott 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely (www.20szazadhangja.hu) a maga szerény eszközeivel a magyar társadalomkutatás, ezen belül a kvalitatív módszerekkel készült kutatások örökségét kívánja gyarapítani. Műhelyünk összegyűjti, digitalizálja és közkinccsé teszi a kutatók által felajánlott interjúk, dokumentumok stb. másolatait. A kutatóműhely célja a magyar szociológia „hangzó” örökségének leltárba vétele, a kvalitatív módszereket alkalmazó magyar szociológiai műhelyek történetének feltárása és dokumentálása, valamint új történeti szociológiai kutatások kezdeményezése az összegyűjtött interjúk bázisán. Sorozatunkban egy-egy, már feldolgozott és online elérhető gyűjteményt mutatunk be azzal a nem titkolt céllal, hogy a potenciális új kutatók érdeklődését a gyűjtemény iránt felkeltsük.¹

BALOGNÉ TÓTH KATALIN²

„ÉS MI VAN A TÜKRÖK KÖZÖTT?”

A.GERGELY ANDRÁS GYŰJTEMÉNYÉNEK BEMUTATÁSA³

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.3.289>

A.GERGELY ANDRÁS TUDOMÁNYMŰVELÉSÉRŐL

„Az írás éltet.” – mondja A.Gergely András, akinek a Magyar Tudományos Művek Tárában rögzített publikációinak száma több mint kétezer. E tekintélyes teljesítmény mennyiségét, minőségét és változatosságát tekintve is arról tanúskodik, hogy A.Gergely András tevékenysége, megközelítési és gondolkodásmódja a magyarországi társadalomtudományok művelésének vérkeringésébe ezer különböző szállal csatornázódott be az elmúlt évtizedekben.

A.Gergely András tudományos érdeklődése szerteágazó, ugyanakkor a '90-es évektől kezdődően szakmai profiljában kiemelt szerepet kap a kulturális antropológia diszciplínája és szemlélete, valamint a politikai antropológia tereiméi. A politikai viselkedés, döntéshozás, hatalmi viszonyok mintázatait vizsgáló írásai amellet érvelnek, hogy a politikai antropológia eszköztára alkalmas bármely mikroközösség alá- és fölrendelt társadalmi viszonyainak, kapcsolatainak vizsgálatára. Emellet ugyanakkor a kisebbségkutatás, a városantropológia, az etnicitás és az identitás kérdései, az interetnikus viszonyok, a térhasználat problematikái mind kutatási érdeklődésébe tartoznak. Szakmai identitásának sokrétűségét mutatja az alábbi interjúrészlet,⁴ melyben azokat a társadalomkutatókat emeli ki, akik valamilyen szempont szerint például jártak, járnak előtte.

„Ha antropológust keresnék, mindenképpen Geertz lenne az első, akit említenék (irodalmi igényességű, rendszerező, kreatív), de Pierre Clastres sem az utolsó (inkább, mint Lévi-Strauss), Barley sem hanyagolható (humora, iróniája okán). Hazai szintéren a szakmaiak közül Boglár áll közel hozzám tanítóbácsiként, a korai Niedermüller elmélencként, de utána rögtön egy seregnyi másvalaki következne

1 A gyűjtemények létrejöttét az OTKA 77566 és 101046, a cikk megírását az OTKA 115644 sz. kutatása támogatta.

2 ELKH BTK Néprajztudományi Intézet, fiatal kutató.

3 Köszönettel tartozom A.Gergely Andrásnak, aki jelen írás elkészítése során több ízben is segítséget nyújtott.

4 Az interjú készítője: Balogné Tóth Katalin; az interjú időpontja: 2021. november 2.

(Gombár Csabától a politikatudomány felé – közben akár Lengyel László is –, Hankisson vagy Józsa Péteren át messzire, de leginkább Losonczi Ágnes életműve felé ívelően a szociológiában, Lányi Andrásig az ökológiában vagy Szilágyi Ákosig a sokoldalú világlátás felé menet...). Az idő azért kérdés, mert ma már legszívesebben a zene- és táncantropológia, a művészetelmélet, ikonológia vonzana, ami korábban nem volt a horizontomon. E téren meg két tucat izgalmas új elméletíró és elemző van, bele sem kezdek a sorolásukba – csak ha nagyon kell...! De mondjuk, ha egyetlen név kell az utóbbihoz, akkor Julia Kristeva, magyar hangon akár Thomka Beáta is.” Részlet az A.Gergely Andrással készített interjúból.

A.Gergely András a lokalitás valamennyi aspektusa érdekl. Finom, a részletekben önálló világokat meglátó és értelmező, a párhuzamos igazságok meglétét kidomborító, „a belülről látni, de kívülről megírni” elvet alkalmazó antropológiai érzékkel képes a társadalom – és a társadalmi jelenségek – komplexitásának érzékeltetésére úgy a történeti dimenziókban, mint a jelen síkjain. Szemléletmódjában hangsúlyosan jelen van az önreflexió: kérdésfeltevéseit az azonnali továbbgondolás jellemzi, válaszait törekszik mindig több szempont szerint, párhuzamos horizontokon megadni, eredményeit kritikai mátrixban helyezi el majd’ minden alkalommal lehetőséget adva kérdései rekontextualizálására – ami sok esetben a kutatói szűrő korlátainak nyomatékosítását is jelenti. Mindezt a vele készített interjúban A.Gergely András az alábbiak szerint fogalmazta meg:

„Egészében látni, és még elefánttá is válni egy kicsit közben – és utána vissza tudni változni olyanná, aki ezt elbeszéli. Ezt a ki-be járást, ezt a belülről egyszerre látást tartom fontosnak, amit a kutatások közbeni tapasztalat nemcsak megerősít, hanem alá is támaszt. Innen való a hasonlat iránti lelkesültség is. Ha nem törekszünk arra, hogy ez folyamatosan egyszerre kint és bent legyen, vagy egyszerre fölülnézet és alulnézet, akkor mindig valamelyiken elcsúszik egy kicsit a dolog. A hétköznapi beszéd, és akár a tudományos beszéd is nagyon hajlamos valamelyiket kiválasztani, és annak nyomdokán elbeszélni a magáét. Engem az érdekel, hogy a nemcsak a kvázi leíró, hanem a ráébredő, vagy ráébresztő, ráébredést tükrözni képes beszédben is a saját korábbi tudatlanságom, tévedéseim, vaksiságom, megtévesztettségem, másfajta impressziók, szakirodalmi vagy egyéb források hogyan nyomják el egyiket a másikban, másikat az egyikben – és akkor ebből mi következik az egész gondolkodásomban. Ez egyfajta önreflexió is, hogy most éppen kontrollálom, avagy sem, hogy miről beszélek és miért, és miért így, és hogyan tovább. Ezek együttese válik sarkalatosná, amikor az ember egy adott kérdést feltesz. Ahogy a Boglár és szerzőtársai szerkesztette A tükör két oldala valamelyest mutatja azt, hogy a tükröben is mi magunk vagyunk. Tehát hiába, hogy a másik felé fordítjuk, mögötte mi vagyunk, és maga a fordítás művelete is, az, ahogy a tükröt a másik orra alá toljuk, az is sokat elárul rólunk. És mi van a tükrök között? Visszfény? Árnyék? Duplázódás? Hogy kerül bele az ember, és hogyan jön ki belőle? Épen vagy sérülten? És ez vajon neki magának, vagy egy ismeretlen ismerősnek hogyan segít abban, hogy meglássa azt, amit látni próbál vagy látni hivatott...?”⁵

A.Gergely András tudományművelésének gyakorlata, értelmező-analizáló képességének és meglátásainak aprólékossága úgy tanítványaira, mint kollégáira, pályatársaira is inspiráló és motiváló erővel hat, ahogy azt Tibori Tímea is aláhúzza:

„AGA személyiségéből, műveltségéből adódóan a hazai társadalomkutatók közül szinte elsőként alkalmazta a holisztikus módszereket, s bár a kérdőívezést fontosnak tartotta, számára az antropológiai/szociálpszichológiai megközelítésmódok mindig fontosabbak voltak és maradtak – máig. Mindig is kereste azokat az egyéni motívumokat, rejtett értékeket, amelyekkel sokkal inkább az egyes (ember) volt leírható,

⁵ Részlet az A.Gergely Andrással készített interjúból.

s csak bonyolult áttételben a kisközösség, a társadalom. De ebben ott van ő maga, ahogy fentebb a tükör-fordítási kísérletet is jellemzi. A keresés, az útonlevés, ez a módszere, ami sokkal komplexebb, mint a résztvevő megfigyelés stb. Csak látszólag aprólékos, ha óvatosan közelítenénk: szöszmötölő, de mindig a teljesség felé haladó. Beszélgetőtársai partnereivé válnak, csak ebben a demokratikus formában tud kérdezni, kommentálni, vagy inspirálóan hallgatni. Következetesen érték- és ítéletmentes kutatóként végzi a munkáját. Gondolkodását a többnyelvű filozófiai irodalom ismerete, beemelése formálta, formálja, amit a művészetek befogadása (különösen a zenéé) tett, tesz sokoldalúvá.”⁶

Az alábbiakban A.Gergely András, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhelyében elhelyezett gyűjteményét mutatom be, amelynek során a gyűjteményben található kutatási anyagokon kívül támaszkodom az A.Gergely Andrással 2021. november 2-án készített interjúra, valamint a kutatásokhoz tartozó publikációkra, illetve online forrásokra.

AZ ARCHÍVUMBAN ELHELYEZETT KUTATÁSI ANYAGOKRÓL

A.Gergely András archívumi gyűjteménye három alegységből áll: (1) a kisvárosi értelmiség kutatása Tapolcán; (2) a helyi hatalom vizsgálata Kiskunhalason; (3) a kisvárosi elit tanulmányozása Balassagyarmaton.

Az összes kutatásra igaz, hogy a hozzájuk tartozó kutatási anyagok A.Gergely András neve alatt találhatóak a gyűjteményben, miközben ezek többsége „minden megértő és minden kizárólagos gesztus ellenére vagy azokkal együtt”;⁷ majdnem mindig kollektív teljesítményekként értelmezhetők. A kérdésfeltevések, a kutatások kivitelezése, a kapott válaszok és eredmények is kollektívek voltak, ebből adódóan a gyűjteményben szereplő egyes tételek a kutatások más résztvevőinek (is) szellemi termékei. A.Gergely András a megnevezett három kutatásban megbízással és/vagy meghívással volt jelen, feladata az interjúzó háttérmunka, a vizsgált társadalmi valóság és a kutatócsoportok közötti közvetítés, valamint a megszületett tudományos munkákra adott helyi reflexiók gyűjtése volt.

A 2021. november 2-án készített interjú pillanataiban, az évtizedekkel ezelőtt keletkezett kutatási anyagokra tekintve A.Gergely András több szempontból is kritikát fogalmazott meg a kutatások metódusát és az adatrögzítést illetően. Ezzel egyidejűleg utólagos benyomásként viszont azt is kiemelte, hogy akár a tapolcai, akár a kiskunhalasi, de legalább ilyen erővel a balassagyarmati kutatás kontextusában is az volt a meghatározó, hogy a megrendelő háttérintézmény nem igényelt olyan értékű és mértékű adatbázis-építést, mint amilyen ma magától értetődően hozzátartozik a társadalomtudományos kutatómunkához. E tekintetben a kutatási anyagok tudomány- és kutatástörténeti tanulságokkal szolgálnak, mivel azt szemléltetik, hogy egy adott korszakban mit jelentettek a tudományos elvárásrend normái, s mindezeknek hogyan igyekeztek megfelelni a kutatásokban résztvevő munkatársak a gyakorlatban – avagy miként használták fel „eredményként” a forrásértékű adatokat, helyszíni impressziókat, a jelenlét hitelességét vagy közvetlenségét.

6 Köszönöm Tibori Timea kiegészítését, A.Gergely András munkásságát, tudományművelését értelmező meglátásait (2021. november 16.).

7 Részlet az A.Gergely Andrással készített interjúból.

A HELYI HATALOM VIZSGÁLATA KISKUNHALASON

A kiskunhalasi kutatásban saját részvétele A.Gergely András értelmezésében 1979-től majd' három évtizedig, egészen 2009-ig tartott (a rendszerváltást követően önállóan folytatta a kutatást). Egy öt-hat fős kutatócsoport dolgozott a Bács-Kiskun megyei városban azzal a céllal, hogy megfigyelje, leírja, bemutassa a lokális társadalom életét úgy, hogy minderről visszacsatolással szolgáljon a helyiek számára, és végső soron a *Forrás* folyóirat szociografikus tárgyköreihez is hozzájáruljon szerzői írásokkal.

A kutatást két támogató finanszírozta, a Bács-Kiskun Megyei Tanács és a megyei KISZ-Bizottság. Azt a nagyszabású tervet vázolták fel, hogy egy jellegzetesen falusi térséget vizsgáljanak meg arra helyezve a hangsúlyt, hogy a falusi értelmiség – főleg a fiatalok – milyen törekvésekkel rendelkeznek: mobilak-e, helyben akarnak-e maradni, mennyire iskolázottak (Bánlaky–Mózes–Temesi 1980). Ezt követően született meg az a döntés, hogy bevonjanak egy megyei várost is a kutatásba. Kiskunhalas mellett volt még két másik alternatíva is: egyrészt a Bánlaky Pál által már kutatott Baja – ott viszont a megyei tanácselnök volt meghatározó erő, így ez a lehetőség nem volt praktikus –, másrészt pedig Nagykőrös, ami viszont Márkus István terepe volt, tehát ezt az opciót is el kellett vetni. Így a kutatás helyszíne Kiskunhalas lett, a kutatási kérdés pedig a kiskunhalasi fiatalok társadalmi közérzetére, beilleszkedésére koncentrált.

A kutatócsoport szakmai relevanciáját Kamarás István és Varga Csaba adták, akik számos interjút készítettek a kiskunhalasi társadalom különböző szegmenseinek képviselőivel, továbbá közös szereplések, művelődésházi találkozók, purparlék keretein belül involválódtak a lokalitás mindennapjaiba. Hozzájuk csatlakozott A.Gergely András a kultúrakutatás, a könyvtár és a művelődés társadalmi környezetének vizsgálatával megbízva.

Az első adatgyűjtést és -feldolgozást követően, a kecskeméti *Forrás* című folyóiratban megjelenő első publikációk (Varga 1980, Kamarás 1980), valamint a kutatók által összeállított 64 pontból álló bajgyűjtemény – amely a helyiek panaszait, javaslatait, meglátásait foglalta magába – nyilvánosságra hozatalát követően a helyi pártvezetés elhatárolódott a tudományos igénnyel elkészített munkáktól azok éles kritikai megfogalmazásai miatt. A kutatók saját szűrőjük szerint tükröt tartottak a helyi társadalomnak, amelyből a kollektív önazonosság problémája vetült vissza rájuk, ugyanis a szociográfusok munkáját, tapasztalatait a városvezetés elutasította, a publikációk a helyi társadalmat pedig megosztották (Végső é.n.). A.Gergely András később – az archívumi gyűjteményben is megtalálható – *A konok város* című, magisztrális terjedelmű szociográfiájában így értékelte a történeteket: „*Hibát követtünk el, mikor nem tisztáztuk, hogy magának a városnak van-e szüksége jelenképre, nekünk – vagy tudományunknak – van-e szükségünk tapasztalatra és publikációra, vagy a megyei vezetés kíváncsi-e ennek a sajátos státusú városnak megleshető valóságára.*”⁸

Miután Kamarás István és Varga Csaba tevőlegesen is be kívántak avatkozni a helyi közéletbe egy tanácsadószerz (a „Nemes Tanács”) felállításának ötletével – amit a városvezetés nem hagyott jóvá –, a kutatókat a városvezetés perifériára helyezte és „nemkívánatos” minősítette. Ekkor Kamarás és Varga felkérte A.Gergely Andrást, hogy gyűjtse össze a megjelent publikációkra és a történetek egészére való reflexiókat a helyiektől. Minderre A.Gergely András így emlékezett vissza:

„Kamarás István és Varga Csaba felkértek, hogy a szociográfiára válaszoló városról hozzak reflexiókat. Szalagos magnóval sokszáz (párezernyi órányi) interjút készítettem helybeliekkel. Spontán beszélgetéseket folytattam úgy kezdve, hogy mit olvas? Azért jött-e a könyvtárba, hogy a folyóiratokat elolvassa? Közben úgy »becselezni«, hogy kiderüljön, otthon vannak-e könyvek, és az unokájának visz-e könyvet? Mit olvas leginkább? Egyre szélesedett a kör, míg nem vált evidenssé, hogy az ember házikönyvtára, ha tanyán él,

8 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely, 409_33_3_53 5.

meglehetősen szűkös. Viszont, ha bejár a városba, használja a városi könyvtárat, kikölcsönöz könyveket, akkor ez némiképp árnyalódni tud. Aztán vannak üzemi könyvterjesztők, szakszervezeti könyvespolcok: Ki vásárol? Mit vásárol? Jár-e könyvesboltba? Ha bejön a könyvtárba, mit visz haza, visz-e a családjának is, a városi könyvtáron kívül hogyan működnek az iskolai könyvtárak, a gyerekek mit vesznek ki? Egyre nőtt a kérdések sora, bővült a hatásvizsgálat és a reflexiógyűjtés tematikája. Ennek az lett a következménye, hogy a vizsgálat túlnyúlt Kiskunhalas határain, mert halasiak nemcsak itt voltak, hanem például Kecskeméten vagy Budapesten is.”⁹

A.Gergely András tehát a kutatás jelentős részében közvetítő szerepet töltött be, eközben pedig megpróbálta „Halast nemcsak belülről látni, hanem megkerestem azokat is, akik a megyeszékhelyekről vagy pesti magaslesükről nézik a halasi történeteket és olvassák a Forrásban közölt cikkeket [...]”¹⁰ A kutatási eredményeket és a rájuk kapott visszajelzéseket – beleértve a reflexiók reflexióit, vagyis a kutatói habitusok átalakulását is – végül az 1986-ban megjelent tanulmánykötet foglalta magába (A.Gergely–Kamarás–Varga 1986).

A vizsgálathoz tartozó 409_33_3 leltári számú Helyi hatalom [Kiskunhalas] algyűjtemény összesen 53 dokumentumot tartalmaz: interjúátiratokat, összefoglalásokat, kutatási tervet, interjúkhoz készített kérdésstruktúrát és a már említett, A.Gergely András által írt *Konok város* című, Kiskunhalasról szóló szociográfiát, amely publikálatlan maradt a Magyarország felfedezése sorozatban.

A KISVÁROSI ÉRTELMISÉG KUTATÁSA TAPOLCÁN

A kiskunhalasi kutatást mintegy kiterjesztve, a Művelődési Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézetnek az volt a koncepciója, hogy a falusi térség, a kisváros után majd a nagyváros, Kecskemét kerüljön a kutatás homlokterébe. Ez végül nem valósult meg, de a lokalitások összehasonlításának igénye megmaradt. A nyolcvanas évek közepén-végén ez az elképzelés egy nagyobb programtervként bontakozott ki több rész kutatással: Bács-Kiskun megye mellett Zala és Veszprém megyékre (azok megyeszékhelyeire és megyei városaira), így tehát három megyére és hat városra terjedt ki a komparatív érdekszerveződés-vizsgálat.

Ebben a munkafolyamatban A.Gergely András azt a részfeladatot kapta és vállalta, hogy a három lokalitást szerepköre, karaktere szerint hasonlítsa össze a pártállami rendszerátalakulást megelőző időszak vetületében arra a kérdésre fókuszálva, hogy mit jelent a nem-műszaki humán értelmiséghez való tartozás az adott városban, s hogy ez a „tradicionális” értelmiség miként vesz részt a helyi közéletben: „az volt a cél, hogy olyan módon nyerjünk belátást, rálátást a városi színtérről, amit aztán kontrasztképpen be lehetett emelni a megyei szintbe.”¹¹

A 409_33_2 leltári számú Kisvárosi értelmiség [Tapolca] alegység kilenc dokumentumot tartalmaz: hét, a város prominens személyeivel készített interjút, valamint két, a rögzített interjúkat interpretáló, személyes impressziókkal gazdagított, problémafelvető és-értelmező szociográfiai írást.

Az alegységben szereplő interjúkra jellemző, hogy azok nem szó szerinti lejegyelések, hanem a kutató saját interpretációjában lejegyzett beszélgetések. E megoldásnak az az oka, hogy az interjúkészítés körülményei, a politikai-hatalmi tényezőktől nem mentes kérdésektől óvakodva, vagy az intézményi nyomás hatására alkalmanként az interjúalanyok nem engedélyezték a hangrögzítést. Mindazonáltal az átíratok jól tükrözik, hogyan zajlott egy társadalomkutatási vizsgálat egy tabuk által övezett zárt világban, ahol a kutatónak azzal is szembe kellett néznie, hogy adott esetben nem volt kívánatos a jelenléte a kutató társadalmi valóságban.

9 Részlet az A.Gergely Andrással készített interjúból.

10 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely, 409_33_3_53 11.

11 Részlet az A.Gergely Andrással készített interjúból.

A *Legitimitás, érdekek és értékrend egy iparvárosban /Értelmiségpszichológiai kutatás Tapolcán/* (409_33_2_08) című írás valóságmegismerő igénnyel tisztán körvonalazza, hogy a Budapestről érkező szociológus-szociográfus szemüvegén keresztül milyen dilemmákkal szembesült Tapolca városa a nyolcvanas években. A kutatás szerint a helyi társadalom kulcsproblémája abban keresendő, hogy a lokális adottságok és igények figyelembevétele nélkül telepítették a városba – vagy épp a városra – a Bauxit Vállalatot, ezáltal az „őslakosok” és a bányáipar miatti újonnan betelepülők közötti mentalitásbeli különbségek kiütöztek és tartósan fennmaradva mérgezték a helyi közéletet. A szerző megfogalmazásában: „*ez a város is, mint oly sok társa, szabályosan alárendelődik egy centralizált gazdaságú és központosított ideológiájú ország sokszorosan meghatározó működésének, s a városon belül csak ezen felül alakulnak ki a helyi küzdelmek.*”¹²

A. Gergely András megkísérli felvázolni a nagymúltú város értelmiségének szerepváltozásait, a legitimitációs küzdelmek helyi formáit, a régi, hagyományos értékrend és az új technokrata érdektörekvések közötti ellentéteket. A szerző felteszi a kérdést, hogy a centralizálódott gazdasági és politikai irányítás vajon milyen helyi politikai-közéleti problémákhoz vezet. Majd kérdésére választ is szolgáltat: „*a telepített ipar mezszyjére idegyűjtött »fehérgallérosok« nem tekintik kollegiális viszonynak a tradicionális értelmiséggel való épeszű együttműködést,*”¹³ így a helyiek összetartozás-élménye megszűnik, a hagyományok háttérbe szorulnak, s a tapolcaivá válás átértelmeződik az elveszített értékek tükrében.

A 409_33_2_09 leltári számú, „*A tapolcai embereknek nincs karaktere...*” /*Találkozások egy bányászváros értelmiségével/* című írás mondanivalójában, következtetéseiben csatlakozik a fentebbi szöveghez. Tovább tárgyalja azt a kérdést, hogy a Bauxit Vállalat betelepítése hogyan változtatta meg a lokalitás életét. A kutató tapasztalata szerint a városvezetés „a tapolcai egység” ellen dolgozott, nem voltak kisközösségek és platformok, ahol a közösségiség érzése megteremtődhetett volna. A szerző hangsúlyozza, hogy mindezek hatására a helyiek jövőképe igen bizonytalanná vált, a többség menekült volna az irányított közéletben való részvételtől. Egy paradoxonról van tehát szó, hiszen a vállalat betelepítésével Tapolca materiálisan fejlődni tudott, de szociálisan károkat szenvedett: „*a nyilvánosság előtt kétségtelenül elfogadott az a képzet, hogy Tapolcát a Bauxit Vállalat ideköltözése tette várossá. Ennek hasznát és örömét viszont óhatatlanul elhalványítja, hogy nem a közösségbe vetett bizalom, nem a tapolcaiak által kiérdemelt jutalom volt a várossá elöléptetés indítóoka, hanem az, hogy a Bakonyi Bauxit Vállalat letelepítésére esélyes települések közül Tapolcát vélték odafönt alkalmasabbnak.*”¹⁴

A KISVÁROSI ELIT TANULMÁNYOZÁSA BALASSAGYARMATON

A balassagyarmati kutatás – amelynek adatfelvétele 1991–92-ben valósult meg – kutatásvezetője Utasi Ágnes volt. Tőle származott a kutatási helyszín meghatározása, lévén ő volt az, aki budapesti kutatásai során találkozott olyan balassagyarmati kötődésű élettörténetekkel, amelyek az elitképzetet tükrözték.

A kutatócsoport tagjai fő kérdésként azt fogalmazták meg – a társadalmi miliő különböző területeire koncentrálva –, hogy a Balassagyarmaton élő, a II. világháborút megelőző időszak helyi elitjébe tartozók élete hogyan változott, „*milyen választott stratégiák segítették hozzá őket a státuszregenerálódáshoz, a származási családnak megfelelő presztízshez, a szinten maradáshoz*” (Utasi 1996:23)¹⁵ a 20. század második felében. A. Gergely András így emlékezett vissza a balassagyarmati munkára:

12 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely, 409_33_2_08 11.

13 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely, 409_33_2_08 17.

14 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely, 409_33_2_09 10.

15 A kutatásból megszületett tanulmánykötetről Gyáni Gábor írt recenziót (1996).

„Utasi Ágnessel egy intézményben dolgoztunk. Egy alkalommal megkeresett azzal, hogy volna egy kutatás, amelybe szívesen bevonna – mivel én már korábban dolgoztam a palóc-vidéken.¹⁶ Az volt a kérés, hogy csináljak interjúkat kisvárosi értelmiségi közegekben olyanokkal, akiknek lehet valamilyen palóc kötődésük. Majd kiderült néhány kutatási kérdés megbeszélése nyomán, hogy a kutatásban mások is részt fognak még venni (Becskeházi Attila, Fekete Judit). Becskeházi Attila a gazdasági elitet kutatta, Fekete Judit pedig a gazdasági-pénzügyi-szektoriális befektetési kört, míg Utasi Ágnes inkább a családi kapcsolatokra, kapcsolathálózati függésrendekre fókuszált.”¹⁷

A gyűjtemény 409_33_4 leltári számú Kisvárosi elit [Balassagyarmat] alegységében tíz dokumentumot helyeztek el. Ezek között találjuk Majdán Béla levéltáros *Egy határmenti kisváros történelmi arculatának főbb vonásai* című munkáját, amely nagyrészt megegyezik a kutatás alapján készült tanulmánykötet (Utasi 1996) bevezető írásával. A gyűjtemény tartalmazza Utasi Ágnes öt kéziratát (*Egy magas presztízsű középosztályi család értékátadása és értékmentése; A szimbolikus tőke és az elit életvitel átmentése. Egy arisztokrata család státuszreprodukciós stratégiája; A középosztályi családok státuszreprodukciós stratégiái. A 30-as években élt kisvárosi „elit” és utódaik; A kisvárosi státusz-elit rekrutációja, kapcsolati tőkje és életvitelének néhány mutatója; A kisvárosi elit változásai és sikerstratégiái*), amelyek szintén olvashatók a fenti tanulmánykötetben. Mindezekon túlmenően négy legépelt interjúszöveg is az alcsoport részét képezi (a dokumentumok alapján nem beazonosítható, hogy ki készítette őket). Az interjúszövegekből kiolvasható, hogy az egyik interjú pozícióban lévő személyekkel, míg a másik három a helyi társadalom „hétköznapi” alanyaival készült. Miközben az első szöveges átiratban a strukturált interjúkészítési technika metódusa köszön vissza, a többi szövegben az életútinterjú és a spontán etnográfiai beszélgetés módszertani elemei találkoznak.

Az interjúk során felmerült kérdések, válaszok és témakörök jól illusztrálják a balassagyarmati kutatás tematikájának sokrétűségét: egyéni életutak különös hangsúllyal a szocializációra, az iskolai végzettségre, valamint a jövőre vonatkozó ambíciókra és elvárásokra; individuális értékek, értékrendszerek, érdeklődési körök, sikerek és kudarcok; gyereknevelési stratégiák; kapcsolatrendszerek komplexitása fókuszálva a családra, a felmenőkre, a városon belülre és kívülre, „az ellenségekre”; a származási csoport és „a palócság” összefüggései; a II. világháborút megelőző élet jellegzetességei, beleértve a helyi zsidóság szerepét; egyéni képzetek arra vonatkozóan, hogy mit jelent a szakértelem, vagy épp hogyan ragadhatók meg az elithez tartozás fokmérői.

MIT NYÚJT(H)A(T)NAK A.GERGELY ANDRÁS GYŰJTEMÉNYÉNEK ELEMEI A MA KUTATÓJA SZÁMÁRA?

A.Gergely András saját megfogalmazása szerint gyűjteménye egy olyan levéltári dokumentumgyűjteményre hasonlító anyagként értelmezhető, amely megmutatja, hogyan kutattak – vagy nem kutattak – adott korszakban és együttműködésekben, adott körülmények között a különböző kutatócsoportok tagjai.

Véleményem szerint a kutatási anyagok termékeny terepet jelentenek a továbbiakban tudomány- és kutatástörténettel foglalkozó elemzések számára. Vizsgálható ugyanis bennük és általuk az, hogy miként folyhatott a kvalitatív, személyes találkozásokon alapuló társadalomkutatás a '70-es, '80-as években; hogy a megkezdett kutatásban milyen normákhoz, játékszabályokhoz, magatartási formákhoz kellett igazodnia a kutatóknak ahhoz, hogy hatékonyan végezhesse vizsgálatait; az, hogy a közvetlen interjúhelyzetekben, beszélgetésekben milyen módon érhető tetten a korszak politikai-társadalmi kontextusa, s végül az, hogy ehhez maga a kutató hogyan viszonyult és erre miként reflektált.

16 A.Gergely András a nagyvisnyói kutatásra gondolt, melynek eredményeihez lásd bővebben: A.Gergely–Cséfalvai–Lichtenstein 1990.

17 Részlet az A.Gergely Andrással készített interjúból.

HIVATKOZÁSOK

- A.Gergely A. – Kamarás I. – Varga Cs. (1986) *Egy kisssváros (Szociográfia) – Műhelysorozat 7.* Budapest: Művelődéskutató Intézet.
- A.Gergely A. – Cséfalvay Z. – Lichtenstein J. (1990) *Nagyvisnyó. Kontinuitás és változás az életmódban, a gazdaságban és a tradíciókban.* Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.
- Bánlaky P. – Mózes L. – Temesi F. – Varga Cs. (1980) *Várostalan falu. Szociográfia Fülöpszállásról.* Kecskemét: Forrás-könyvek.
- Boglár L. – Papp R. – A.Gergely A. – Bali J. – Hajnal V. – Prónai Cs. (2007) *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába.* Budapest: Nyitott Könyvműhely.
- Kamarás I. (1980) Oknyomozás és célkeresés (Halasiak városuk művelődéstérképe előtt). *Forrás*, 8. 47–64.
- Utasi Á. (1996) A középosztályi családok státuszreprodukcója és értékátadása (A 30-as években élt kisvárosi elit és utódiak). In Utasi Á. – A.Gergely A. – Becskeházi A. (1996) *Kisvárosi elit.* Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 21–40.
- Gyáni G. (1996) Utasi Á. – A.Gergely A. – Becskeházi A.: Kisvárosi elit. *Buksz*, 8(4). Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00015/00004/gyani.htm>, [Letöltve: 2021-11-11].
- Varga Cs. (1980) Baj-gyűjtemény. *Forrás*, 8. 27–46.
- Végső I. (é.n.) *Halas története. Halasi bajgyűjtemény – a Kádár-korszakban.* Elérhető: http://www.museum.hu/hir/9439/Halasi_bajgyujtemeny_79, [Letöltve: 2021-11-11].

VÁLOGATÁS A KUTATÁSOKHOZ KAPCSOLÓDÓ TOVÁBBI PUBLIKÁCIÓKBÓL

- A.Gergely A. (1993) *A hatalom és szellem ütközete Kiskunhalason. Zárt kör: gazdasági politikai társadalmi háttérinformációk*, (2), 159–183.
- A.Gergely A. (1985) Adalékok a tradicionális humán értelmiség társadalmi szerepvállalásáról. Kéziratosszöveg (,,szürke dokumentáció”) a nyolcvanas évek első feléről. 1–27.
- A.Gergely A. (1986) Az „etnocentrikus tudat” szerepe a helyi értelmiség életében. Vitaanyag. Budapest: Társadalomtudományi Intézet, Helyi Társadalom kutatócsoport. 1–64.
- A.Gergely A. (1993) Értéktudat és történelem. Kiskunhalas a társadalmi tér-időben 1. *Forrás*, 5. 55–67.
- A.Gergely A. (1996) *Kisebbségi tér és lokális identitás (II.) Társadalmi tér-képzet, kisvárosi tradíció (Kiskunhalas).* Budapest: MTA Politikatudományi Intézet.
- A.Gergely A. (1988) Kisvárosi tradíciók és kívülről jött „modernizáció”. *Kultúra és Közösség*, 15(1–6), 3–19.
- A.Gergely A. (1984) Közérzet és helyzettudat a helyi értelmiség életében: Tapolca – vitaanyag. Tapolcai értelmiség-, politikai közvélemény és kisvárosi identitás-kutatás anyaga, Társadalomtudományi Intézet, sokszorosítás. Budapest: „Helyi társadalom” kutatócsoport vitaanyaga, Partner-kutatók: Kamarás István, Varga Csaba; kutatásvezető: Bánlaky Pál. 1–42.
- A.Gergely A. (1993) Mai értéktudat és hiányzó történelem: Kiskunhalas a társadalmi téridőben 2. *Forrás*, 6. 55–62.